

ЗАИНТЕРЕСОВАНОСТ ОСОБА СА ЛАКОМ ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕЂЕНОШЋУ ЗА ЗАПОСЛЕЊЕ

*Марина Рагић Шестић, Биљана Милановић Доброша,
Весна Радовановић*

Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију
и рехабилитацију

Општи циљ истраживања је да се утврди степен заинтересованости особа са интелектуалном омеђеношћу (ИО) за запошлење и какве послове би они волели да обављају. Циљ истраживање је реализовано на узорку од 28 испитаника са лако интелектуалном омеђеношћу (ЛИО), 17 или 60,7% мушкој и 11 или 39,3% женској пола, старосне доби од 19 до 53 година, различите образовне структуре, са и без радној искуства. Испитник се састоји из 18 питања. Приликом обраде података примењене су методе дескриптивне статистике, непараметријски тестови (Хи-квадрат и Крускал-Валис тест) и релијабилна анализа. Резултати истраживања указују да највећи број испитаника нема радно искуство, није пријављен на тржиште рада, није редовно праћење конкурсе за посао. Највећи број испитаника који је осредње заинтересован за запошлење није сигуран са каквим изазовима ће се сусрести у свету рада, да ли ће моћи да нађу посао који воле, који је добро плаћен и није тежак, да раде највише 4 сата дневно, да ли ће имати довољно слободној времена и да ли ће морати да раде викендом. Мушкарци су заинтересованији за запошлење од жена ($p=0,024$), посебно они испитаници који имају завршену средњу стручну школу ($p=0,050$) и који су већ били запослени ($p=0,000$). За њих не представља проблем да раде теже послове који не морају бити најбоље плаћени, дуго радно време и да раде викендом, ако зашреба.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: заинтересованост за запошлење, какав посао би волели, особе са интелектуалном омеђеношћу

УВОД

Запошљавање је веома важна одлука у животу сваке одрасле особе. Рад пружа економску сигурност, подстиче социјалне интеракције и повезаност са другим особама у друштву, доприноси самопоштовању, достојанству и служи као средство самоизражавања (Baker, Jacobs & Tickle-Degnen, 2003; Brief & Nord, 1990). Истраживања указују да су предности које имају запослене особе са ИО сличне као и код особа опште популације. Запослена особа је свесна свог доприноса и своје продуктивности, члан је заједнице која ствара и омогућено јој је да се усавршава и напредује (Kober & Eggleton, 2005; Cooney, 2002; Freedman & Fesko, 1995). Када се говори о запошљавању особе са ИО треба узети у обзир економске користи за друштво које се огледају у нижим трошковима подршке, мање социјалних давања и прихода од пореза који плаћају они који зарађују преко минималне зараде (Kregel, 1999; Wehman, 1998; Rusch, Szymanski & Chadsey-Rusch, 1992). Међутим, оно што издваја запослене особе са ИО од радника опште популације је то што веома мали број радника са ИО ради пуно радно време (Rose, Saunders, Hensel & Kroese, 2005; Yamaki & Fujiura, 2002; Fesko, 1997), што је већина запослена на радним местима која су слабо плаћена и која не пружају могућност за напредовање (Lysaght, Ouellette-Kuntz & Buzinski, 2006; Dale, 2003; Mank, 2003; Yamaki & Fujiura, 2002). Истраживање је спроведено са циљем да се утврди степен заинтересованост особе са ИО за запослење, какве послове би они волели да обављају, као и утицај неких социо-демографских фактора (пол, старосна доб, степен образовања и радно искуство) на наведене параметре.

МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Опис узорка

Пилот истраживање је реализовано на узорку од 28 испитаника са лакоом интелектуалном ометеношћу (ЛИО), 17 или 60,7% мушког и 11 или 39,3% женског пола, старосне доби од 19 до 53 година, различите образовне структуре, са и без радног искуства. У односу на старосну доб испитаници су подељени у три подгрупе: најмлађа подгрупа (19–25 година), испитаници средње старосне доби (26–39 година) и најстарија (40–53 година) подгрупа испитаника. Највећи број испитаника (16 или 57,1%) има завршену основну школу (ОШ), 10 или 35,7% испитаника има средњу стручну школу (ССС) другог или трећег степена и 2 или 7,1% испитаника без завршене ОШ.

Испитаници који су учествовали у истраживању су корисници Друштва за промоћ МНРО у општинама Нови Београд и Стари град. Они се свакодневно (21 или 75%) или више пута недељно (5 или 17,9%) друже са својим вршњацима у просторијама Друштва.

Узорак је изједначен према полу ($p=0,257$) и старосној доби ($p=0,779$).

Инструмент

Мерни инструмент који је коришћен за прикупљање података о заинтересованости испитаника за запослење је упитник са затвореним типом питања. Понуђени одговори у упитнику су да, нисам сигуран/на и не. Упитник је креиран за потребе овог истраживања.

Састоји се из 18 питања који је подељен у два дела. Први део упитника који садржи 8 тврдњи има за циљ да процени *заинтересованости испитаника за запошљавање* (пријављен у Националној служби за запошљавање, редовно прати конкурсе за посао, прихватио/ла би било који посао, посао му/јој је од животне важности, посао би га/њу чинио срећним, посао омогућава већи број пријатеља итд.), а други део упитника који се састоји од 10 тврдњи треба да утврди *какав посао би испитаници волели да обављају* (волео/ла бих само добро плаћен посао, да посао буде близу куће, да не буде тежак, да се ради највише 4 сата дневно итд.). Десето питање је отвореног типа и омогућава испитаницима да наведу које зајимаче највише воле.

При конструисању упитника водило се рачуна да тврдње буду једноставне, кратке и разумљиве за особе са ИО. На терену испитивач је сваком испитанику посветио максималну пажњу и по потреби образлагао оно што му/јој није било јасно да би се избегле нејасноће.

Вредност Кронбаховог алфа коефицијента (Cronbach's α) је 0.750 и представља поуздан ниво корелације између сета питања унутар испитиваних димензија.

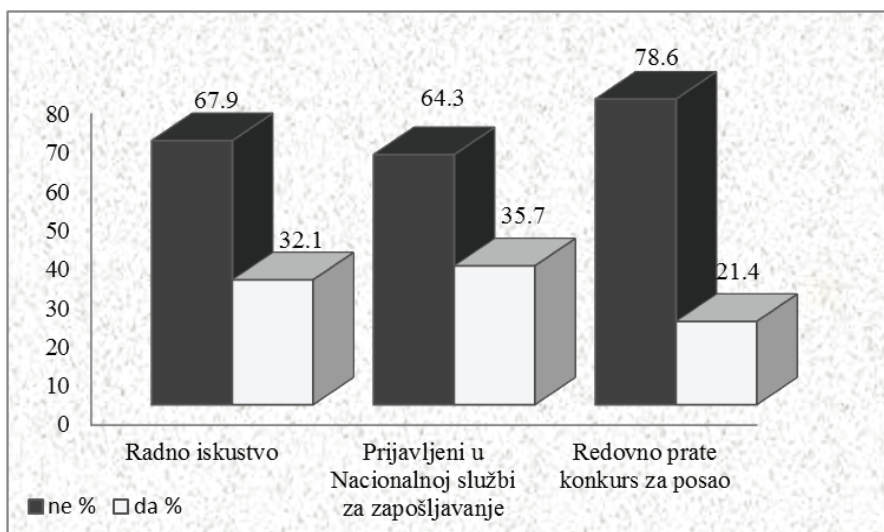
Статистичка обрада података

Приликом обраде података примењене су методе дескриптивне статистике, непараметријски тестови (Хи-квадрат и Крускал-Валис тест) и релијабилна анализа.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Заинтересованост за запошљање

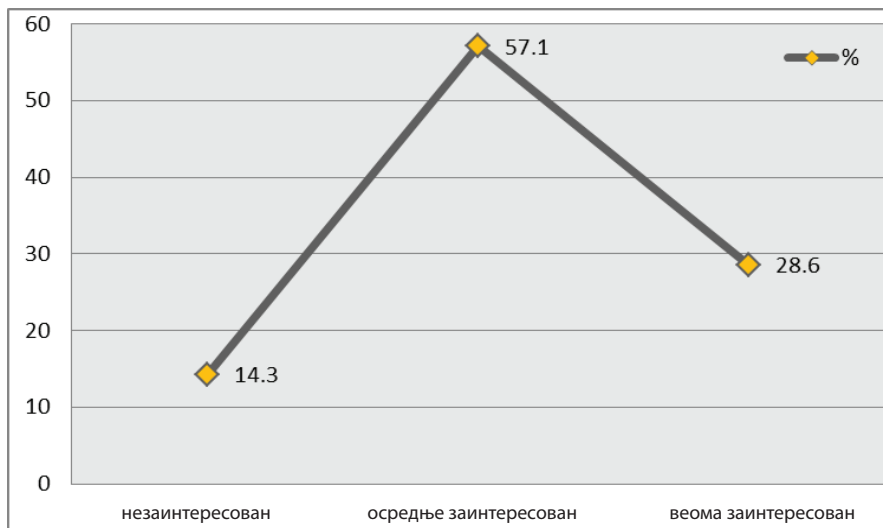
Анализом резултата је утврђено да највећи број (19 или 67,9%) испитаника нема никакво радно искуство, док је 9 или 32,1% испитаника било или јесте у радном односу. Пријављено је у Националној служби за запошљавање 10 или 35,7% испитаника, а 18 или 64,3% испитаника то није урадило.

Графикон 1 – Радно искуство и активности везане за тражење запошљања

Редовно прати конкурсе за посао само 6 или 21,4% испитаника, док остали испитаници (22 или 78,6%) то не чине (Графикон 1).

На основу мере централне тенденције и мере дисперзије утврђено је да би испитаницима живот био занимљивији да су запослени ($AC=4,29$, $CD=1,357$), имали би више пријатеља ($AC=4,21$, $CD=1,572$), били би срећнији ($AC=4,07$, $CD=1,585$) и прихватили би било који посао само да могу да раде ($AC=3,21$, $CD=1,988$).

*Скорови – незаинтересован (8-19 поена); осредње заинтересован (20-31 поена); веома заинтересован (32-40 поена).

Графикон 2 – Заинтересованост за запошење

На основу просечних скорова приказаних у Графикону 2 утврђено је да је највећи број испитаника осредње заинтересован за запошење (16 или 57,1%), веома је заинтересовано 8 или 28,6%, док је незаинтересовано за рад 4 или 14,3% испитаника.

Какав посао би волели да раде

Испитаници би, пре свега, волели да нађу посао који им се допада ($AC=4,64$, $CD=0,951$), да се запоше због себе и да помогну породици ($AC=4,50$, $CD=1,292$), да имају добро плаћен посао ($AC=3,21$, $CD=1,912$) и да раде највише 4 сата дневно ($AC=3,00$, $CD=1,886$). Викендом не би волело да ради 18 или 64,3% испитаника ($AC=2,36$, $CD=1,890$), нешто више од половине узорка (15 или 53,6%) се плаши да би са запошењем имали мање слободног времена ($AC=2,86$, $CD=2,031$), а 15 или 57,1% испитаника би волели да обављају посао који није тежак ($AC=2,71$, $CD=2,016$).

Социо-демографски фактори

Табела 1 – Социо-демографски фактори и испитиване димензије

	Пол	N	Mean Rank	H	df	p
ЗАИНТЕРЕСОВАНОСТ ЗА ЗАПОСЛЕЊЕ	мушки	17	17.29	5.107	1	0,024
	женски	11	10.18			
КАКАВ ПОСАО БИ ВОЛЕО	мушки	17	16.44	2.491	1	0,115
	женски	11	11.50			
	Старосна доб	N	Mean Rank	H	df	p
ЗАИНТЕРЕСОВАНОСТ ЗА ЗАПОСЛЕЊЕ	19-25	9	12.94	1.209	2	0.546
	26-39	11	16.59			
	40-53	8	13.38			
КАКАВ ПОСАО БИ ВОЛЕО	19-25	9	12.11	2.219	2	0.330
	26-39	11	14.00			
	40-53	8	17.88			
	Степен образовања	N	Mean Rank	H	df	p
ЗАИНТЕРЕСОВАНОСТ ЗА ЗАПОСЛЕЊЕ	без школе	2	6.50	5.984	2	0.050
	ОШ	16	12.63			
	ССС	10	19.10			
КАКАВ ПОСАО БИ ВОЛЕО	без школе	2	14.50	0.522	2	0.770
	ОШ	16	15.41			
	ССС	10	13.05			
	Радно искуство	N	Mean Rank	H	df	p
ЗАИНТЕРЕСОВАНОСТ ЗА ЗАПОСЛЕЊЕ	не	19	10.50	14.298	1	0.000
	да	9	22.94			
КАКАВ ПОСАО БИ ВОЛЕО	не	19	14.34	0.023	1	0.881
	да	9	14.83			

На основу резултата приказаних у Табели 1 утврђено је да се највећа статистичка разлика код заинтересованости испитаника за запослења јавља у односу на присуство/одсуство радног искуства ($p=0,000$). Наиме, испитаници који су имали радно искуство су више заинтересовани за запослење него они који никада нису радили. Затим, испитаници мушког пола су показали већу заинтересованост за запослење од испитаника женског пола ($p=0,024$). Испитаници са средњом стручном школом су заинтересованији за запослење од испитаника са ОШ или без школе ($p=0,050$). Старосна доб испитаника није утицала на њихову заинтересованост за запослење ($p=546$). У томе какав посао би испитаници волели да обављају нису пронађене значајне статистичке разлике ни у односу на пол ($p=0,115$), старосну доб ($p=0,330$), степен образовања ($p=0,770$) и радно искуство ($p=0,881$).

ДИСКУСИЈА

Анализом резултата истраживања идентификовано је да особе са ЛИО имају низак степен радног искуства што је у корелацији са малим бројем пријављених у Националној служби за запошљавање и редовним праћењем конкурсе за посао. Према томе, овим особама је потребна организована подршка у погледу информисања где да се пријаве да би добили посао и у погледу лакшег сналажења при тражењу посла. Преко Националне службе за запошљавање се уз помоћ саветника може дефинисати Индивидуални план запошљавања помоћу кога се могу утврдити дугорочни и краткорочни циљеви запошљавања особе са ИО. Краткорочни циљеви треба да обезбеде перманентну подршку клијенту у тражењу посла, израду молбе за посао, потенцијалне послодавце и мрежу контаката који могу довести до запослења (Радић Шестић, Жигић, 2006).

Наши резултати су у складу са резултатима других земаља у развоју који потврђују да је учешће радно способних особа са ИО на тржишту рада знатно нижа него особа опште популације (Mitra & Sambarmoorthi, 2006).

Поред ниског радног искуства, код особа са ЛИО постоји жеља за запослењем, јер већина њих сматра да би им живот био срећнији, да би били кориснији својој породици, да би стекли више пријатеља и веће самопоуздање. Највећи број испитаника који је осредње заинтересован за запослење није сигуран са каквим изазовима ће се сусрести у свету рада. Поставља се питање да ли ће моћи да нађу посао који воле, који је добро плаћен а није тежак, да раде највише 4 сата дневно, да ли ће

имати довољно слободног времена и да ли ће морати да раде викендом. Ови подаци указују да су испитаници несигурни и да нису добро информисани о својим правима, услугама и подршци која им припада на основу Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом.

Поред тога, особе са ИО се боје да ће изгубити пасивне облике помоћи, као што су туђа нега и помоћ, инвалиднине или пензије, чак иако имају адекватан ниво стручне спреме (Радић Шестић и сар., 2011; Радић Шестић, Глигоровић, Милановић Доброта, 2010; Stapleton & Burkhauser, 2003). Социјална помоћ и облици здравствене заштите не делују стимулативно на запошлење особа са ИО, већ подстичу зависност и негативне ставове према раду. На тај начин им се нуде већи приходи из социјалне заштите него што би добили из сталног радног односа (Kiernan & Stark 1986).

Пратећи однос рангова у оквиру социо-демографских фактора утврђено је да мушкарци имају позитивније ставове према запошљавању од жена, посебно они испитаници који имају завршену средњу стручну школу и који су већ били запослени. За њих не представља проблем да раде теже послове који нису најбоље плаћени, пуно радно време и да раде викендом, ако затреба (Радић Шестић, Милановић Доброта, 2012). Према подацима из ЕУ жене са ометеношћу су у знатно нижем проценту присутне на тржишту рада од мушкараца, 40.7% према 55.7%, а и због вишеструке дискриминације често су демотивисане за рад (Rose, Saunders, Hensel & Kroese, 2005).

Особе са ИО успешно обављају широк спектар послова и могу бити веома поуздани радници. Врсте послова које су у стању да обављају зависи од индивидуалних способности и интереса. Примери указују да могу да воде рачуна о животињама, раде у перионицама, помажу у грађевинарству, помажу библиотекарима у разношењу књига, курири, пекари, сервири, раде у фотокопирници, фабрички радници, аутолакирери, аутомеханичари (Rose, Saunders, Hensel & Kroese, 2005). На питање који би посао наши испитаници волели највише да раде навели су следеће: продавац новина, пиромеханичар, да се баве акваристиком, трговац, столар, текстилни радник, ткаља, књиговезац, кондуктер, возач аутобуса, чистач, глумац, кувар, вајар, сликар, полицајац, хигијеничар и музичар.

ЗАКЉУЧАК

На основу резултата истраживања могу се извести следећи закључци:

1. Највећи број испитаника нема радно искуство, није пријављен на тржиште рада нити редовно прати конкурсе за посао.
2. Осредња заинтересованост за запослење је последица несигурности због недовољне информисаности о својим правима, услугама и подршци која им припада на основу Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом.
3. Следећи разлог недовољне заинтересованости се огледа у томе што социјална помоћ и облици здравствене заштите не делују стимулативно на запослење особа са ИО, већ подстичу зависност и негативне ставове према раду.
4. Мушкарци су заинтересованији за запослење од жена, посебно они испитаници који имају завршену средњу стручну школу и који су већ били запослени. За њих не представља проблем да раде теже послове који не морају бити најбоље плаћени, пуно радно време и да раде викендом, ако затреба.

Поред прилагођеног система информисаности особа са ИО, важно је да их државни органи мотивишу за рад и омогуће им да више зараде без страха да ли ће моћи да остваре економску сигурност. Потребно је подстицати различите програме обуке и радионице које ће помоћи особама са ИО и њиховим породицама да стекну веће самопоуздање трансформишу их од неактивних корисника у особе које активно траже посао.

ЛИТЕРАТУРА

5. Baker, N.A., Jacobs, K. & Tickle-Degnen, L. (2003): A methodology for developing evidence about meaning in occupation: Exploring the meaning of working, OTJR: *Occupation, Participation and Health*, 23, 57–66.
6. Brief, A.P. & Nord, W.R. (1990): *Meanings of Occupational Work – A Collection of Essays*, Chapter 1, Lexington Books: Lexington, Massachusetts, 1–19.
7. Cooney, B.F. (2002): Exploring perspectives on transition of youth with disabilities: Voices of young adults, parents, and professionals, *Mental Retardation*, 40, 425–435.
8. Dale, J.M. (2003): *Employment Outcomes Project*, Tillsonburg, ON, Community Involvement Council and The Employment Outcomes Committee.
9. Fesko, S.L., Temelini, D. & Graham, A. (1997): Unrealized Potential: Differing employment outcomes for individuals with mental retardation and other disability groups, Research to Practice Institute for Community Inclusion.
10. Freedman, R. & Fesko, S. (1995): *Research to practice: Consumer and family perspectives on the meaning of work*, MA: Institute for Community Inclusion, Children's Hospital, Boston, 2–3.
11. Kiernan, W. E. & Stark, J. A. (1986): The adult with developmental disabilities. In W. E. Kiernan and J.A. Stark (Eds.), *Pathways to Employment for Adults with Developmental Disabilities* (pp. 3-8). Baltimore: Paul H. Brookes.
12. Kober, R. & Eggleton, I.R.C. (2005): The effect of different types of employment on quality of life, *Journal of Intellectual Disability Research*, 49, 756–760.
13. Kregel, J. (1999): Why it pays to hire workers with developmental disabilities, *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 14, 130–139.
14. Lysaght, R., Ouellette-Kuntz, H. & Buzinski, S. (2006): *Employment trends of individuals with intellectual disabilities in South Eastern Ontario: Analysis of placement data from fourteen agencies*. Kingston, ON: 2006; South Eastern Ontario Community-University Research Alliance in Intellectual Disabilities.
15. Mank, D., Cioffi, A. & Yovanoff, P. (2003): Supported employment outcomes across a decade: Is there evidence of improvement in the quality of implementation? *Mental Retardation*, 41, 188–197.
16. Mitra, S., Sambarmoorthi, U. (2006): Employment of persons with disabilities – Evidence from the national sample surveys, *Economic and Political Weekly*, 21 Jan. 2006.
17. Радић-Шестић, М., Глигоровић, М., Милановић-Доброта, Б. (2010): Attitudes towards employment of people with intellectual disabilities in Serbia, *Наукаџа*,

образование и изкуство преко 21. Век, Годишник, том IV, Благоевград, стр. 477-483, ISSN – 1313 -5236

18. Радић Шестић, М., Милановић Доброта, Б. (2012): Могућности професионалне рехабилитације особа са интелектуалном ометеношћу, Зборник радова: *Когнитивне и адаптивне способности деце са лакоим интелектуалном ометеношћу*, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, 111-159.
19. Rose, J., Saunders, K. , Hensel, E. & Kroese, B.S. (2005): Factors affecting the likelihood that people with intellectual disabilities will gain employment, *Journal of Intellectual Disabilities*, 9, 9–23.
20. Rusch, F.R., Szymanski, E. & Chadsey-Rusch, J. (1992): *Transition from School to Adult Life – Models, Linkages, and Policy*, Chapter 1, Brooks/Cole Publishing: Pacific Grove, CA, 5–15.
21. Stapleton, D., & Burkhauser, R. V. (2003). *The Decline in Employment of People with Disabilities: A Policy Puzzle*. Kalamazoo. MI: W.E Upjohn Institute for Employment Research.
22. Wehman, P. (1998): Work, unemployment and disability: meeting the challenges, *Journal of Vocational Rehabilitation*, 11, 1–3.
23. Yamaki, K. & Fujiura, G.T. (2002): Employment and income status of adults with developmental disabilities living in the community, *Mental Retardation*, 40, 132–141.

INTEREST PEOPLE WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY FOR EMPLOYMENT

MARINA RADIĆ ŠESTIĆ, BILJANA MILANOVIĆ DOBROTA,
VESNA RADOVANOVIĆ

University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

SUMMARY

The overall goal of the research is to determine a persons with intellectual disability the degree of interest for employment and what kind of jobs would they like to do. Pilot research was realized on a sample of 28 persons with mild intellectual disability, 17 or 60,7% of male and 11 or 39% of female gender, aged between 19 and 53, with diferent educational structure, and with or without work experiance. Questionnaire is made of 18 questions. During the data processing we have used descriptive statistics methods, non-parametric tests (Chi-square and Kruskal-Wallis Test) and reliable analysis. The results of the research point on the fact that only few of the participants have work experiance, did not apply for the job market and do not ordinary look out for a job in the announcements. Most of the participants who are moderately interested for employment is not sure with the what kind of challenges they will encounter in the working world. Whether they would be able to find a job they like,a job that is well paid and not hard to do,a job that they would be able to do for 4 hours the most, whether they would have enough free time or work on the weekends. The male participants are more interested in getting a job than female, especially the ones that have graduated high school or allready had a job. There are not troubled by the possibility of hard work or not being the best paid. They would work full time jobs, sometimes even on weekends if that is needed.

KEY WORDS: interest for employment, what kind of jobs would like to do, persons with mild intellectual disability